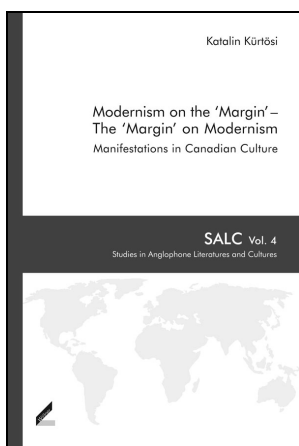

MARTONYI ÉVA

Perem és modernizmus

KÜRTÖSI KATALIN KÖNYVÉRŐL

Wissner Verlag
Augsburg, 2013
278 oldal

Kürtösi Katalin magyar nyelvű, 2010-ben megjelent, *Világok találkoznak* című könyvében a kanadai történelem, kultúra és irodalom egyik legsajátosabb témájával foglalkozott. Nem kevesebbre vállalkozott, mint a találkozás-tematika történeti, majd jelenkori feldolgozására. Az előbbi vonatkozásban előbb a gyarmatosítók és az őslakosok találkozását vette szemügyre, majd az alapító nemzetek, angolok és franciák, részint egymással, részint a bevándorló közösségekkel való, szembenállás-elutasítás-befogadás hármában megvalósuló találkozásait taglalta, végül a modern, illetve posztmodern kor egyre tágabb értelmű, térben és kultúrában mind szélesebb és sokszínűbb találkozásaiával foglalkozott.

Az alábbiakban a találkozás-motívumból kiindulva kísérlem meg röviden bemutatni Kürtösi Katalin újabb, angol nyelvű könyvét, amelynek címe magyarul ez lehetne: Modernizmus a peremvidéken – a peremvidék a modernizmusról. A kanadai kultúra manifesztációi. (*Kürtösi Katalin: Modernism on the 'Margin' – the 'Margin' on modernism. Manifestations in Canadian culture, SALC Vol. 4. Studies in Anglophone Literature and Culture.*)

Induljunk ki néhány látszólag egyszerű kérdésből. Vajon valóban annyira kevésbé ismert a kanadai irodalom hazánkban, mint ahogyan az említett magyar nyelvű könyv fülszövegén olvashattuk? Vajon valóban annyira távol áll tőlünk? Megismerhető, illetve megismerésre érdemes-e?

Ez a könyv is a találkozások bonyolult szövevényének feltárásával járul hozzá a felsorolt kérdések tisztázásához. Ugyanakkor más kérdéseket is felvet, és pedig elsőként az angol „margin” jelentését illetően. Sokféle értelemben használhatjuk a periféria vagy peremvidék fogalmakat, de Kürtösi Katalin munkájában nagyon világos megjelölésről van szó: Kanadáról. Másodsorban pedig az a kérdés tisztázandó, hogy mit jelent a modernizmus? A fogalom meghatározása az angol nyelvű kultúrában eléggé egyértelmű, de a francia, illetve a frankofón nyelvterületen, továbbá más európai kulturális

egységek körein belül a modernizmus értelmezése és értékelése némiképp eltérő lehet. Éppen ezért válik izgalmassá az az összevetés, amelyre a szerző vállalkozott. A legáltalánosabban elfogadott vélemény szerint a 19. századból induló és nagyjából a 20. század közepéig tartó művészeti mozgalmakról van szó. A képviselők listája, bár változó, sok konstans elemet tartalmaz, mégpedig a legkülönbözőbb források és vélemények alapján. Ez tehát egy szilárd kiindulópont lehetne, ha volna egyáltalán ilyen, és ha korunk dekonstrukciós törekvései nem kérdőjeleznének meg minden eleve meghatározottnak tűnő elméletet, elfogadott kánont. A szerzőnek tehát mindezen álláspontok figyelembe vételével kellett szembesülnie.

Kürtösi Katalin, még mielőtt belefogna nem kis vállalkozásába, szerényen, de határozottan kitér a 'Honnan beszélünk? Ki beszél?' kérdéseire is. A személyes nézőpont felvillantása után azt is megfogalmazza, hogy mi, magyarok is, bizonyos értelemben a perifériához tartozunk, mégis képesek voltunk hozzájárulni a centrumnak tekintett európai kulturális egység értékeihez. Kürtösi Katalin könyve egyben arra nézve is meggyőző bizonyíték, hogy a kanadai modernizmust és a róla szóló elméletek sorát nem kanadai szerző is képes interpretálni. Ebben is a találkozás sajátos megnyilvánulását vélhetjük felfedezni.

Ugyancsak a bevezetésben olvashatjuk a szerző kiindulópontját alátámasztó idézetet a kanadai szellemi élet egyik meghatározó teoretikusától, Charles Taylortól: „The ways of modernism are many” (Megszámlálhatatlanok a modernizmus útjai). Mások is különféle modernizmusokat, alternatív modernizmusokat, plurális látásmódokat említenek – szélesre tárva ezáltal az interpretáció lehetőségét. Kürtösi Katalin célja a lehető legárnyaltabban bemutatni mindezeket az interpretációs kísérleteket, lehetőségeket.

Nyilvánvaló, hogy előbb a fogalmak definiálására, az elméleti háttér felvázolására van szükség. A könyv első 80 oldalán ez kifogástalan pontossággal meg is történik. Sokkal többről is szó esik azonban, a modernizmus szinte minden képviselőjének felvillantásával, a velük foglalkozó legkülönbözőbb kritikai művek felsorolásával. Az olvasó örömmel ismerhet fel számára kedves neveket, műveket, de legalább ugyanolyan örömmel és kíváncsisággal bukkanhat számára ismeretlen területekre. Hiszen, bár alapjában véve tágabb univerzumra fókuszál, a kanadai vonatkozásokat ez a fejezet sem nélkülözi.

A könyv második fejezete a modernizmus kanadai képével (picture) foglalkozik. Ebben Emily Carr alakját ismerhetjük meg (1871–1945). A művészet és a modernizmus Kanadában, azaz a peremvidéken történő megjelenésére aligha akadhat megfelelőbb példa, mint éppen ő. Az angliai származású Emily Carr művészi karrierje szempontjából döntő mozzanat volt a kanadai természettel és az ősi indián kultúrával való találkozása. Európai útja mintegy belépőjegyet biztosított számára a születő modernizmus világába. Hazatérve tapasztalatait tudatosan hasznosította. A kanadai festészet talán legérdekesebb és egyben legjelentősebb mozzanata az ún. Group of Seven csoport volt, amelyhez Emily Carr is csatlakozott. Festészete mellett önéletrajzi ihletésű írásai révén is ismertté vált. Kürtösi Katalin nemcsak felidézi alakját, kivételesen sokoldalú életművét, hanem minden ponton megemlíti a róla szóló írásokat is. A kanadai modernizmus egyik meghatározó jegye éppenséggel az a nagyszámú könyv, méltatás, sőt irodalmi alkotás is, amelyek Emily Carr alakjával foglalkoznak. Ennek a sokrétű és rendkívül gazdag utóéletnek igen részletes ismertetése a Kanadán kívüli olvasók nagy része számára a felfedezés erejével hat.

A modernizmusról szóló kanadai interpretációk sarkkövének az irodalom és a festészet szoros összefonódását emelik ki többen is a kritikusok közül. Kürtösi Katalin alaposan feltár-

ja ezt a területet is. A könyv olvasója számára mindebből többek között az a megnyugtató tanulság vonható le, hogy igenis van értelme az irodalommal foglalkozni, de talán még ennél is fontosabb a művészeteket együttesen szemlélni, és pedig jelen esetben az irodalomról értekezve a festészeti vonatkozásokra is utalni. Többek között Northrop Frye is ezt állapította meg *The Modern Century* című könyvében: „It is not always realized how closely analogous the developments of modern literature are to those in the visual arts” (Nem mindig mérik fel, milyen közel áll az irodalmi fejlődés a képzőművészetéhez a modern korban.) De Charles Taylor is hasonlóképpen nyilatkozik: „Modernism in literature went hand in hand with modern art” (Az irodalmi modernizmus kéz a kézben haladt a modern művészettel.) Itt csak e két megállapítás felidézésére szorítkozunk, de a kritikai diskurzus sokkal mélyebb kapcsolatokat is felfedez az ábrázolásra, illetve a nonfiguralitásra, a különböző művekben fellelhető ritmikus képletek rokonságára vonatkozóan az irodalom és a vizuális művészetek modernizmusa között. Minderről természetesen bővebben is olvashatunk a könyv lapjain.

A kanadai modernizmus megnyilvánulásában jelentős szerepet játszó irodalmi alkotásokkal foglalkozik a következő fejezet. Áttekintve az alkotók életútját, életművét, jól látható, hogy szinte mindegyikük megismerte az európai modernizmust, majd tudatosan kívánta azt mintegy importálni hazájába. Néhány jól kiválasztott irodalmi életmű középpontba állításával képet kapunk a modernizmust képviselő írókról, költőkről, például F. R. Scotttról, A. J. M. Smithről, A. M. Kleinről, Sinclair Rossról. De a szerző felvázolja Leonard Cohen és Mordecai Richler ide vonatkozó munkásságát is.

Ne felejtjük el, hogy Kanada kétnyelvű ország. A francia nyelvű irodalmi modernitás megjelenésére a franciául író Hubert Aquin a legekleatásabb példa. Anarchista, szeparatista, bebörtönzik, végül öngyilkosságot követ el. Európai mintákat követ, írásai tudatosan önreflexívek, amit és ahogyan ír, az egyúttal a modern, sőt bizonyos tekintetben a posztmodern stílus iskolapéldája. Elsősorban az ő írásainak hatására indult el a kanadai francia irodalom és kultúra a modernizmus útján.

Végül a könyv negyedik, utolsó fejezete „From publicity to Anatomy – the interpretation of modernism by canadian scholars” címmel bizonyos értelemben a téma lezárása, amennyiben egyáltalán beszélhetünk lezárásról, hiszen a dialógus tovább folytatható, éppenséggel a nagy elődök által kijelölt úton. Ebben a fejezetben olvashatunk Harold Innistről, aki a modern kommunikációelmélet egyik megalapítója volt, Marshall McLuhan-ról, akinek a Gutenberg-galaxisról és a globális faluról szóló nézetei világszerte ismertté váltak. Ők tekinthetők, a filozófus, irodalomtörténész Northrop Frye-jal együtt a modernizmusról alkotott rendszerek legjelesebb megalkotóinak. Kürtösi Katalin ebből a szempontból méltatja munkásságukat, majd rátér korunk jeles kanadai gondolkodóinak szintén a modernizmussal kapcsolatos nézetei összefoglalására. Charles Taylor és Hugh Kenner jelenleg is alkotó, kiemelkedő tudósok, elméleti szakemberek, akiknek munkássága igencsak ismert Kanadán kívül is, bár tudomás szerint magyar fordításokkal még eléggé adósak maradtunk.

Irodalomtörténeti, illetve irodalomtudományi szempontból talán Northrop Frye tevékenysége, akit *A kritika anatómiája* című műve alapján megismerhetett a magyar közönség is, a legjelentősebb. Többek között arról is értesülünk, milyen hihetetlen szívóssággal igyekezett rendszeresen megjelenő kritikái segítségével a két világháború közti periódusban a modern kanadai irodalmat megismertetni a közönséggel. A *The modern century* című könyvében pedig éppenséggel perem és a centrum leglényegesebb kérdéseit boncolgatta.

Kürtösi Katalin könyve igazi „tudós” könyv, ugyanakkor könnyen olvasható, valódi intellektuális élményt kínál a szélesebb publikum számára is. Rigorózus szerkesztése mindvégig határozottan vezeti az olvasót a kijelölt téma megvitatásának során. Felépítése a legjobb hagyományokat követi, a könyv tagolása mintaszerű. A szerző meglehetősen sokat idéz. De az idézetek, elsősorban szakirodalmi megállapítások, nemcsak igen széles tájékozottságról tanúskodnak, hanem rendkívüli intellektuális érdeklődéséről is. Az egymás után következő alapvető megállapításokból kirajzolódik a kanadai modernizmus egész története, a róla szóló szövegek kialakulása, esetleges útkeresései, egyre erőteljesebb elméleti filozófiai, szociológiai és nem utolsósorban esztétikai-művészetelméleti beállítottsága.

A szerző saját bevallása szerint tudatosan támaszkodik elsősorban az angol nyelvű szakirodalomra és forrásokra. Választását azzal indokolja, hogy jelenleg egyre inkább az angol nyelvterületen bontakozik ki az újfajta szemlélet, amely egyaránt újraértékeli az irodalom, sőt a világirodalom fogalmát és működési módjait, valamint a képzőművészet, elsősorban a festészet globális világunkban kibontakozó új tendenciáit. Megállapítható, hogy a kezdetek inspiráló hatására nem kevésbé érdekes, újabb és újabb diskurzusok keletkeznek a posztmodern, a posztkolonialista, továbbá a multikulturális jelenségek értékelésére.

Az idézett szerzők az olvasót egyre újabb és újabb területekre csábítják, benne maradván a szöveg kontextusában, de abból kitekintve is. Ez főként a nagy teoretikusok esetében jelent külön örömet, 'le plaisir de texte' barthes-i értelmében. Egy-egy idézete például visszautal korábbi ismereteinkre, azok felidézésére sarkall, de egyúttal azok továbbgondolására is készíttet.

Nem kis kihívás úgy összefoglalni mindössze néhány oldalon ilyen jelentős életműveket, mint amilyenekről az utolsó fejezetben esik szó, amelyekhez még tengernyi interpretáció is járult és járul, azzal a céllal, hogy meggyőzze az olvasót eredeti kérdésfeltevése relevanciájáról. Úgy érezzük, a meggyőzés sikerült.

Utolsó gondolatként pedig hadd jegyezzem meg, hogy még akkor is, ha eltekintünk annak a rendkívül sokrétű elméleti gondolatmenetnek még a rövid felsorolásától is, amelyek az ezredfordulót megelőzően, majd azt követően érvényesülő új tendenciák megnyilvánulásai, mind Kanadában mind Európában, illetve azon kívül is, mindenképpen el kell ismernünk Kanada példaértékű voltát. Ez a példaértékűség túlmutat a művészeteken, beleértve természetesen az irodalmat, de átnyúlik a társadalomtudományok területére. Kanada legjelesebb modernkori gondolkodói nemcsak a művészetelmélet, hanem az információelmélet, a szociológia, a politológia vagy a filozófia terén is bebizonyították kompetenciájukat.

(A kötet szegedi bemutatóján elhangzott ismertetés lejegyzett, szerkesztett változata.)

